

Een vroeg edelhert

H.L. Blonk

In 1989 ontving ik een in dat jaar bij Speyer (Duitsland) uit de Rijn opgebaggerde geweistang van een hert (fig. 1). Het opvallendste is de zeer hoog aangezette oogtak. De ijstak is afgebroken, de stang eindigt in een gaffel, die een hoek van ca. 45 graden maakt met het mediale vlak. Uit het feit dat er een ijstak geweest is, valt op te maken dat het om een edelhert gaat. Ter verduidelijking: in fig. 2 een schema van een achtender recent edelhert; in fig. 3 een schema van een uitgegroeid edelhert. In fig. 4 een schema van een wapitistang.

De maten van de geweistang en het nog aanwezige voorhoofdsbeen zijn als volgt:

Totale lengte geweistak langs de curve	585 mm
Lengte rozestok	ca. 40 mm
Omtrek rozestok	101 mm
Omtrek roos	127 mm
Omtrek stang boven ijstak	80 mm
Breedte voorhoofdsbeen (half voorhoofd)	57 mm
Afstand midden van oogtak tot roos	52 mm
Lengte oogtak	80 mm
Grondvlak oogtak	19 x 22 mm
Grondvlak afgebroken ijstak	22 x 28 mm
Doorsnede stang, 10 cm onder gaffel	35 x 25 mm
Doorsnede stang, 5 cm onder gaffel	35 x 24 mm

Uit deze maten kan afgeleid worden dat het om een klein hert gaat, waarschijnlijk met een lichaamsgewicht van ca. 100 kg. Beninde vermeldde in 1937 dat er naast *Cervus acoronatus* in Mosbach ook stangfragmenten van kleinere herten gevonden waren, die door hem niet meer nader onderzocht konden worden (fig. 5 + 6). H.D. Kahlke vermeldde in 1958 een overeenkomstig Vroeg-Pleistocene afworpstang bij Süssenborn, die hij ook *Cervus acoronatus* noemde.

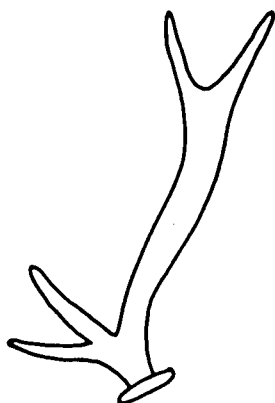

Fig. 1: Schema van de gereconstrueerde gevonden stang.

We zouden de gevonden tak als Vroeg-Pleistoceen stuk kunnen beschouwen. Een absolute ouderdomsbepaling is niet mogelijk, omdat het stuk schoongemaakt en geconserveerd is.

Het verschil tussen de gevonden geweistang en een recente achtender is opvallend. Een recente achtender heeft in de regel een laag aangezette oogtak, geen ijstak, een middentak en een eindgaffel. De gevonden stang heeft een zeer hoog aangezette oogtak, een aanduiding van een grote ijstak (fig. 7), geen middentak, maar een onder een hoek van 45 graden geplaatste eindgaffel.

Kahlke meent dat van de kleine *Cervus acoronatus* de voorste tak van de eindgaffel beschouwd kan worden als middentak. Uit de achterste tak van de eindgaffel zouden door verlenging en verdere vertakking een kroon of andere eindtakken kunnen ontstaan.

We weten niet waar de kleine *Cervus acoronatus* van afstamt, maar we vermoeden dat het van een Sika-achtig dier geweest is.

De grote *acoronatus* komt in vrijwel gelijke vorm thans voor in Kashmir (fig. 8) en aangrenzende gebieden zoals Noord Afganistan, Chinees en Russisch Turkestan, Tibet (fig. 9 en 10), Szetchuan en Bhutan. De dieren uit deze streken verschillen weliswaar iets, maar vallen toch duidelijk binnen een omschreven groep. In principe hebben ze allen per stang vijf enden; een enkele maal ontstaat er door splitsing van de vierde tak een kroontje. De oogtak is vaak wat hoog aangezet; de ijstak is veelal groter dan de oogtak. Tussen ijstak en middentak is de stang meer of minder sterk naar voren gebogen, op dezelfde wijze als dit bij *Cervus acoronatus* het geval was. De sterkste buiging komt of kwam voor bij het

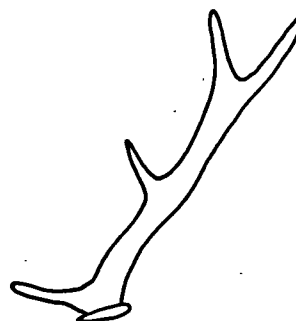

Fig. 2: Schema van een recente achtender.

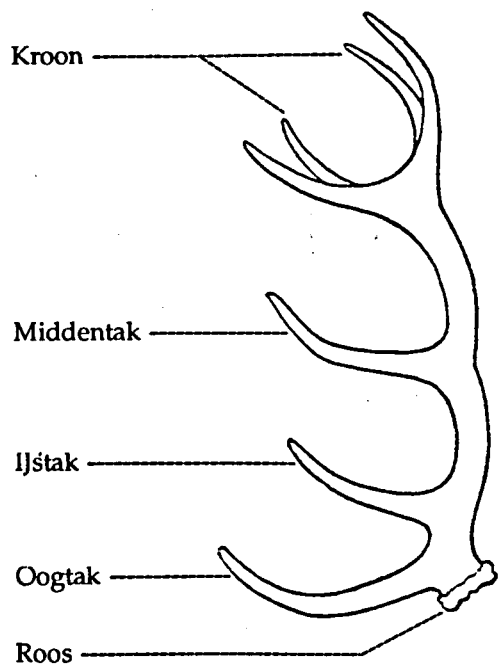

Fig. 3: Schema van een edelhertstang.

edelhert uit Bhutan. Mogelijkerwijze is dit dier reeds uitgestorven.

Uit deze vormen zijn zowel het edelhert als de wapiti af te leiden. De vierde tak, de zgn. wolfstak (fig. 11) wordt naar het oosten toe sterker. Er treden meer vertakkingen op die alle nagenoeg in één vlak liggen. Men spreekt in dit geval van een laddergewei. Boven de middentak buigt het gewei bij iedere vertakking wat naar achteren. Aan de westkust van Noord Amerika leeft de Rooseveltwapiti (fig. 12). Mogelijk onder de invloed van het klimaat wordt het deel van het gewei boven de wolfstak wat kleiner en de enden liggen vaak niet in één vlak, zodat er een aanduiding van een kroon ontstaat. In Ierland in gevangenschap gehouden wapitis ontwikkelden, waarschijnlijk onder invloed van de oceaan, soms een kroongewei.

Indien we vanuit Afghanistan westwaarts gaan, zien we aanvankelijk nog een vrij grote wolfstak. Soms splitst deze wolfstak zich in twee naast elkaar liggende enden (fig. 13), een andermaal blijft de wolfstak als eind bestaan en ontstaat uit de volgende takken door splitsing en naast elkaar plaatsing van de enden een kroon (fig. 14). De ijstak is in de Kaukasus meestal even groot als de oogtak. Verder naar het westen wordt hij kleiner. Bij een aantal West Europese edelhertpopulaties (bijv. Sardinië) ontbreekt de ijstak meestal. Dit zéér tot ongenoegen van de jagers, die een gewei zonder ijstak minderwaardig vinden. Door afschieten van de ijstakloze herten wil men het edelhert 'verbeteren', d.w.z. de natuurlijke evolutie tegengaan.

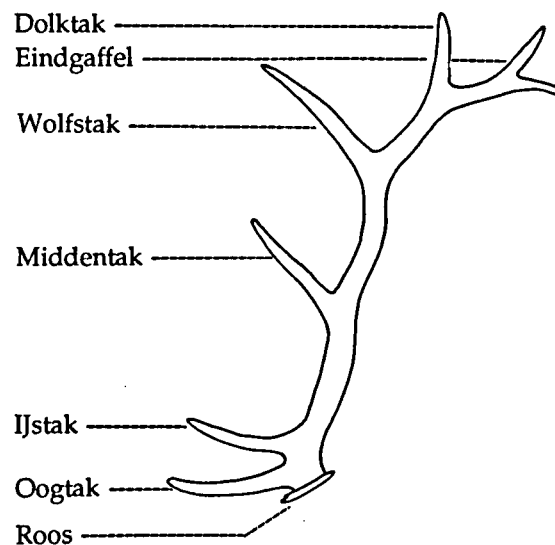

Fig. 4: Schema van een wapitistang. Let op de grote wolfstak en de achterwaartse knikkingen.

In het Laat-Pleistoceen komen we in toenemende mate geweien met kleine of ontbrekende ijstakken tegen.

Tenslotte nog een paar opmerkingen over geweien. De vorm en grootte van het gewei ontstaan door verschillende samenwerkende factoren (fig. 15):

1e. Erfelijke aanleg

2e. Gezondheidstoestand, o.a. het herbergen van parasieten

3e. Bodemsamenstelling en daarmee samenhangend voeding; bijv. op een mineraalrijke bodem ontwikkelen herten en hun geweien zich aanzienlijk beter dan op een mineraalarme bodem. Dit is o.a. gebleken toen men kleine herten met een klein gewei, afkomstig van de schrale bodem van Schotland, overbracht naar de mineraalrijke bodem van Nieuw-Zeeland. De dieren ontwikkelden zich tot ware reuzen die zich in alle opzichten konden meten met de herten uit Centraal-Europa.

Men heeft ten behoeve van de jacht getracht grote herten te krijgen door kruising van Altai- of Amerikaanse wapitis met edelherten. Het resultaat was: grote bastaarden met min of meer intermediaire geweien. Door bijvoeding tracht men de geweien nog groter te krijgen. In rasters werd het soms nog bonter gemaakt door herten bij te voeren met bloed- en beendermeel. Hiermee lukte het om bij een driejarig edelhert tot 44 enden te komen. Hierna stierf het dier, omdat het de geweldige hoeveelheden eiwit niet verwerken kon. Een ander voorbeeld is de 'beroemde' Moritzburger 66-cn-

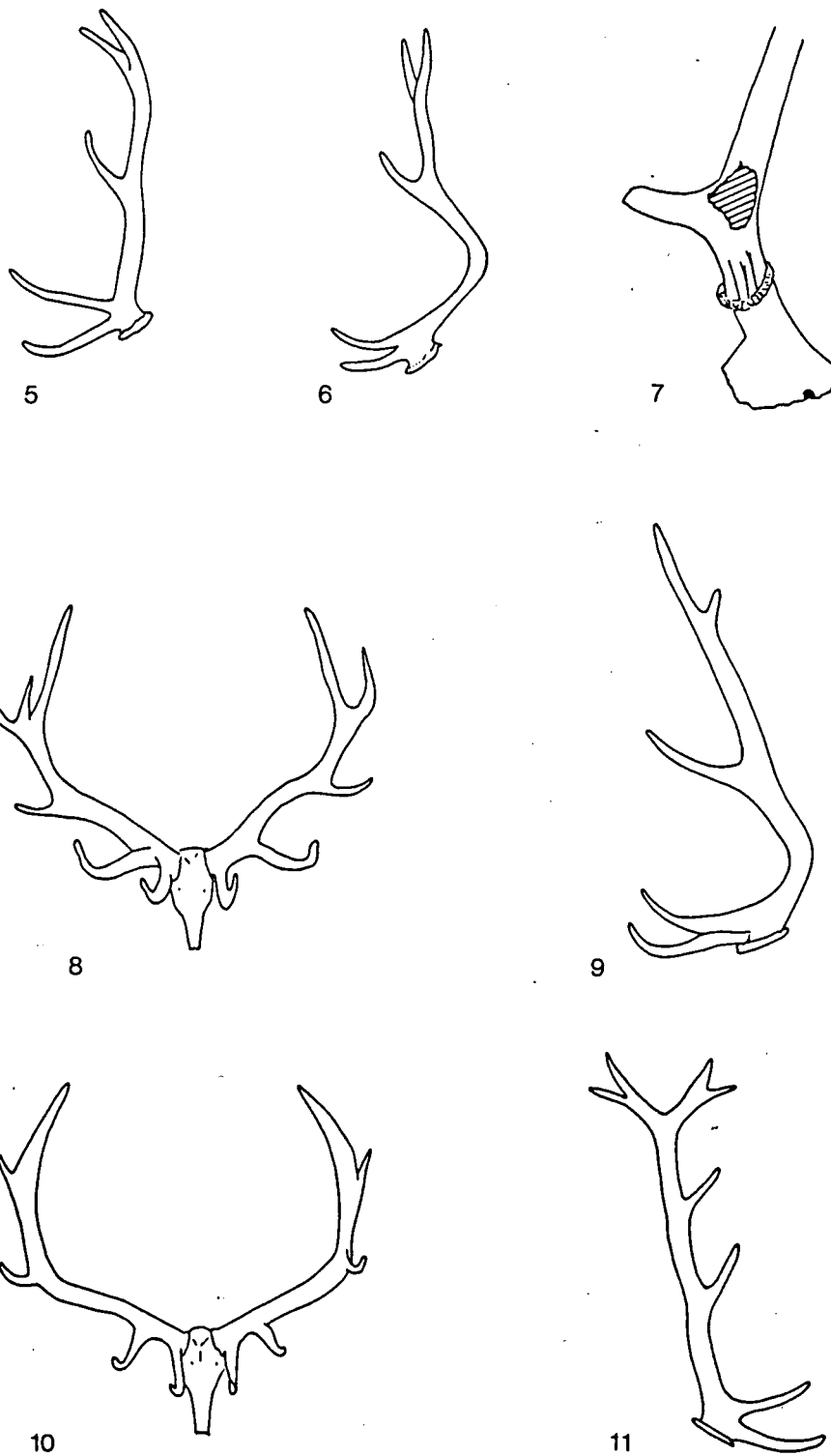

Fig. 5: Zwakgebogen stang van *Cervus acoronatus*, Beninde, 1937.

Fig. 6: Sterk gebogen stang van *Cervus acoronatus*, Beninde, 1937.

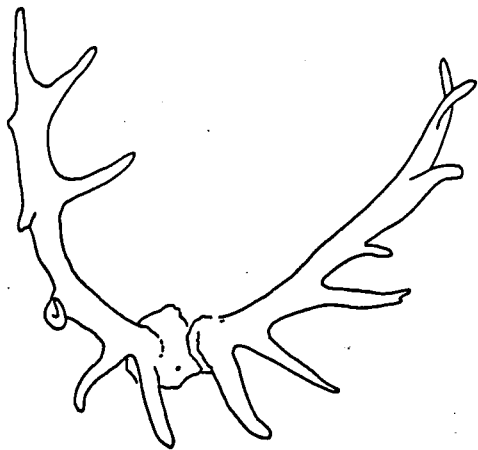
Fig. 7: Plaats waar ijstak is afgebroken. Let op hoog aangezette oogtak.

Fig. 8: Gewei van hangul, *Cervus elaphus affinis*, Hodgson, 1841. Afkomstig uit Kashmir
. Linkertak: dwarsgeplaatste gaffel. Rechertak: kroontje

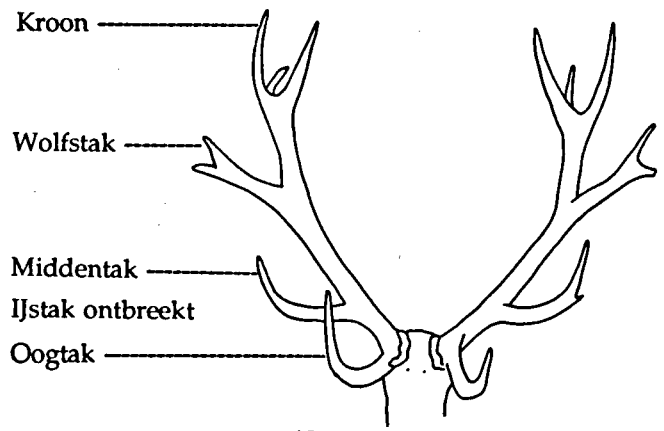
Fig. 9: Geweistang van edelhert uit Zuidoost Tibet. *Cervus elaphus macneilli*, Lydekker, 1909. Let op buiging en de grote wolfstak.

Fig. 10: Gewei van edelhert uit Zuidoost Tibet. *Cervus elaphus macneilli*, Lydekker, 1909. Grote wolfstak aan dwarsgeplaatste gaffel.

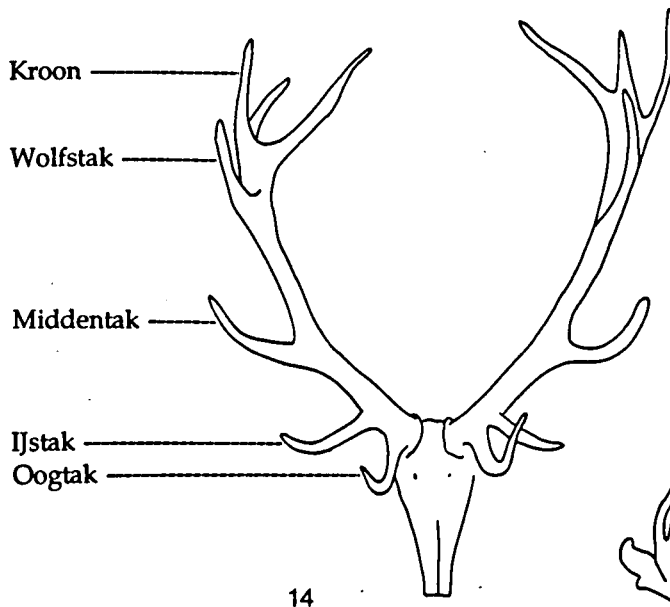
Fig. 11: Schema van edelhertstang met wolfstak

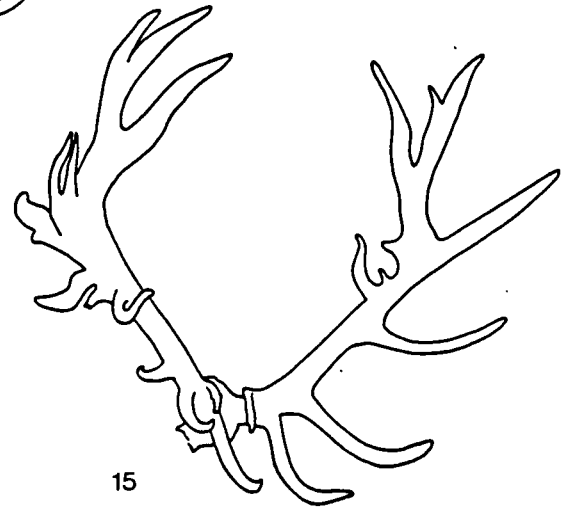
12

13

14

15

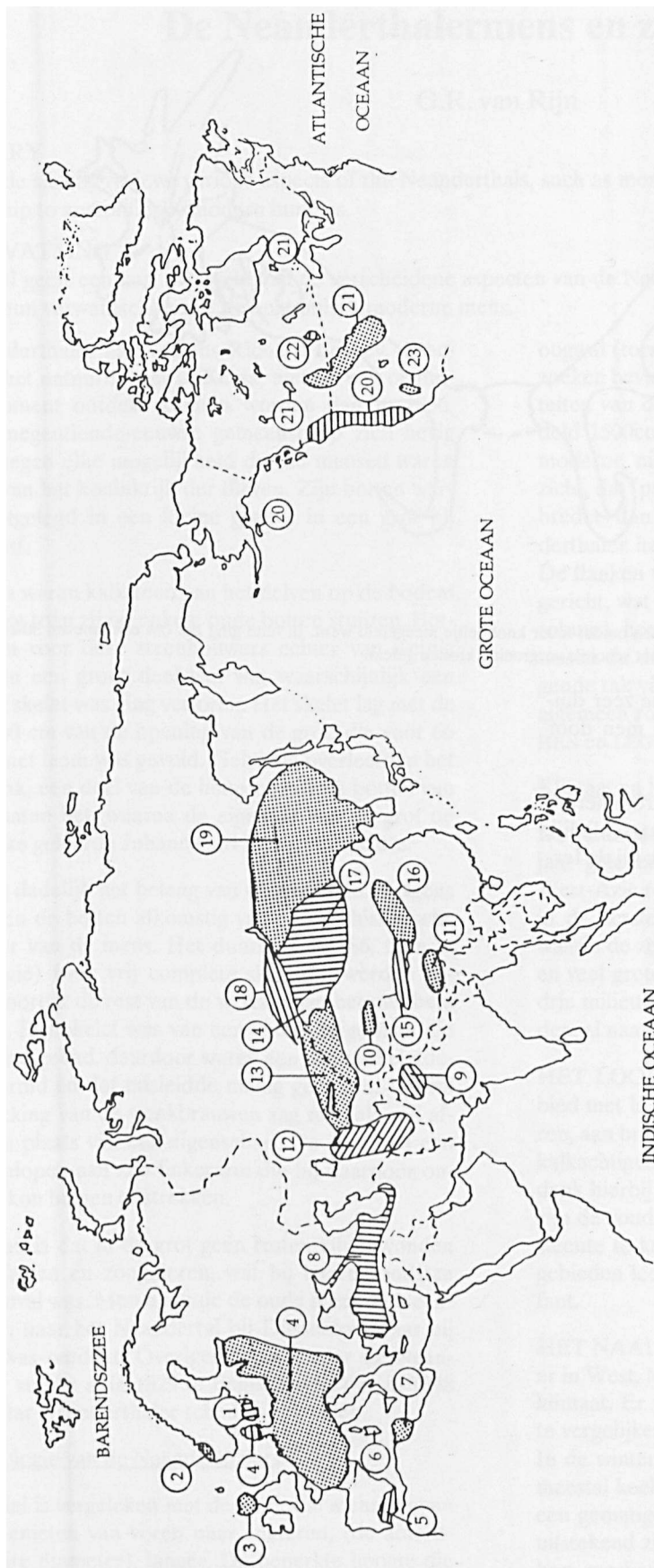
Fig. 12: Gewei van Rooseveltwapiti, Merriam, 1897. Aan de rechtersak is duidelijk te zien dat de enden niet in één vlak liggen.

Fig. 13: Gewei van hoogkapitaal Hongaars edelhert. *Cervus elaphus hippelaphus* Erxleben, 1771. Wolfstak heeft gaffel, ijstak ontbreekt.

Fig. 14: Gewei van Hongaars edelhert, *Cervus elaphus hippelaphus*, Erxleben, 1771. Wolfstak duidelijk aanwezig.

Fig. 15: Gewei van wapiti uit Montana, *Cervus elaphus canadensis*, Erxleben, 1771. Deze 24-ender uit vrije wildbaan heeft tengevolge van buitengewoon goede omstandigheden niet alleen meer normale enden, maar ook nog zgn. 'rugenden' gevormd, iets wat bij edelherten vrijwel nooit voorkomt.

NOORDELIJKE IJSZEE

EDELHERTACHTIGEN

- 1 *C.e. elaphus*
- 2 *C.e. atlanticus*
- 3 *C.e. scoticus*
- 4 *C.e. hippelaphus*
- 5 *C.e. hispanicus*
- 6 *C.e. corsicanus*
- 7 *C.e. barbarus*
- 8 *C.e. merul*

OVERGANGSVORMEN

- 9 *C.e. hanglu*
- 10 *C.e. varlandensis*
- 11 *C.e. vellichi*
- 12 *C.e. bactrianus*

- Kashmir
- Xinjiang
- Oost-Tibet
- Turkmenistan, Tadjikistan, Noord-Afghanistan

WAPTIACHTIGEN

- 13 *C.e. songaricus*
- 14 *C.e. wachet*
- 15 *C.e. macneilli*
- 16 *C.e. kansianicus*
- 17 *C.e. alashanicus*
- 18 *C.e. asiaticus*
- 19 *C.e. zontopygus*
- 20 *C.e. rooseffii*
- 21 *C.e. nelsoni*
- 22 *C.e. manitobensis*
- 23 *C.e. nannodes*

- Tian Shan
- West-Mongolië
- Grens Tibet-Sechuan
- Gansu
- Zuid-Oost Mongolië
- Altai en Transbaikalië
- Manchurije en Mongolië
- Westkust Noord-Amerika
- Westelijk Noord-Amerika
- Saskatchewan en Z.W.-Manitoba
- San Joaquinvallei (Californië)

TEGENWOORDIGE VERSPREIDING VAN DE EDELHERTEN CERVUS ELAPHUS Linné 1758

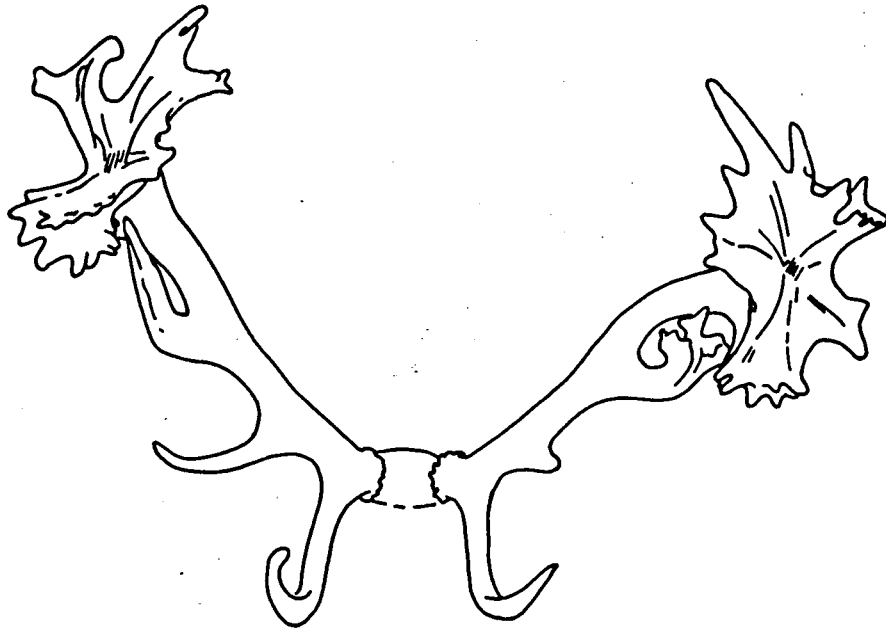

Fig. 16: Moritzburger '66-ender'. Men kwam tot 66 enden omdat ieder knobbeltje meegeteld werd. In feite ging het om een 'oneven 30-ender'. Deze door overmatige voeding onstane monstruositeit heeft tot schotels vergroeide kronen geleid.

der (fig. 16) die geen 66-ender was, maar die zeer duidelijk demonstreert welke monstruositeiten men door middel van voeding kan creëren.

In het Pleistoceen zijn een aantal malen de kroonherten afgewisseld door wapiti-achtige vormen. Waarschijnlijk was dit een kwestie van klimaat, zoals die ook bij de Ierse wapitis een rol speelde.

Adres van de auteur:

H.L. Blonk
No 34
NL 7117 VT Woold
tel. 05430-64300